

Machtige vrouw, slechte vrouw

METOO Gaea Schoeters zag de film *Tár* en ergerde zich te pletter. Een vrouw in een machtspositie? En dan nog een lesbische vrouw? Die moeten we pathologiseren, en laten boeten.

Gaea Schoeters
Schrijfster en
journaliste.

'Oh! There is a movie! About a woman! Who is successful! Talented! Will she be! Unhappy! Unloveable! Due for a fall! Possibly a hideous death! Deeply punished by the director and the script! OR! ALL OF THE ABOVE!' postte Rebecca Solnit op Facebook. Natuurlijk kreeg ze gelijk: mooie, machtige vrouwen moeten worden gepathologiseerd en vervolgens bestraft. Het is een oude Hollywoodwet, die dubbel geldt voor lesbische personages: *Sister my sister* (incest en moord), *Heavenly creatures* (moedermoord) en *Butterfly kiss* (seriemoord). *Tár* komt nog goed weg: het hoofdpersonage wordt alleen maar machtsmisbruik en een (onbewezen) MeToo-tje ten laste gelegd.

'I was offended as a woman, as a conductor, as a lesbian', reageerde dirigente Marin Alsop. Begrijpelijk, en niet alleen omdat het leven van Lydia Tár van Alsops Wikipedia-pagina geplukt lijkt. Regisseur Todd Field situeert zijn verhaal in een groot symfonieorkest, maar vergis je niet: *Tár* is geen film voor muzikliefhebbers. De kijker wordt binnengeloofd in een kille wereld van superrijken, statussymbolen en archaisch cultureel denken (en onderkoelde lesbiennes zonder seksleven), waarin alles draait om Lydia Tár: de dirigent die zich God waant.

In werkelijkheid zijn er nauwelijks vrouwelijke topdirigenten. Vrouwen moeten nog elke dag knokken voor hun plaats op de bok én om respect van het orkest te krijgen. Precies omdat de machtsstructuren zo archaisch zijn en mannelijke intendanten, dirigenten en regisseurs overal hun protégés binnenschuiven.

Beetje zure quote

Uitgerekend in die arena, waartoxisch seksisme, machtsmisbruik en MeToo (door mannen, voor alle duidelijkheid) nog altijd deel uitmaken van de bedrijfscultuur, wil Field een verhaal vertellen over een vrouwelijke dader. Want, zegt hij, alleen zo kun je focusen op de dynamiek in plaats van op de persoon, en op wat macht met een mens doet. Als de dader een man zou zijn, 'zou ik meteen weten hoe ik me erbij zou moeten voelen'. Wat betekent die zin? Dat mannen niet in staat zijn hun fouten te (h)erkennen en een vrouw nodig hebben als spiegel? Of dat een publiek genuanceerder naar vrouwelijke daders kijkt en je machtsmisbruik dus zo kunt wegzelfen? Net als de gewraakte cancelcultuur, die vooral mannen treft?

Dit is geen film die nuance zoekt, dit is een verdomd lepe manier om een oeroude, reactionaire boodschap af te leveren

'Macht heeft geen gender', beweert Field. Beetje zure quote, die alleen een man zonder ironie over de lippen krijgt. Crimi's bedienen zich graag van de variant 'crime has no gender' om buitenproportioneel veel vrouwelijke daders op te voeren. Crime heeft *very much* een gender. Check maar in Solnits *Men explain things to me*: in de Verenigde Staten alleen al wordt naar

Cate Blanchett speelt de rol van Lydia Tár zo voortreffelijk dat je bijna zou gaan

schatten elke minuut een vrouw verkracht. Door een man. Geweld begint bij macht over de ander, en meer dan 90 procent van alle daders van (dodelijke) geweldsmisdrijven is man.

Ja, vrouwelijke daders bestaan. Net als vrouwen die zich laten corrumperen door macht. Maar hoeveel zijn er dat? En gedragen die zich net als mannen? Is het niet intellectueel oneerlijk om tegen alle statistiek in een vrouw te kiezen als fictieve dader, terwijl mannen in het echte leven weggelaten met veel ernstiger feiten? En moet elke sterke vrouw slecht zijn?

Details, vindt Zadie Smith in *The New York review of books*. *Tár* gaat niet over gender, maar over de cultuuroorlog tussen Gen X en de Millennials. En over de midlife die Lydia doormaakt omdat ze voelt dat zij, haar generatie en haar culturele waarden uitsterven: de dinosaurussen zijn.

Smith gaat voorbij aan één essentieel aspect: dat het de vrouwen zijn die proberen de oude machtsstructuren neer te halen en te hervormen. Meer vrouwen aan de top zou net een oplossing kunnen zijn voor de toxische verticale modellen die misbruik mogelijk maken. Precies omdat vrouwen anders met macht omgaan.

Onlangs zag ik Nathalie Stutzmann dirigeren. Fascinerend, hoe ze zichzelf niet boven het orkest plaatst (het gaat niet over haar), maar met hen musicert. Medieert. Dat voelde ik ook tijdens repetities met Kristina Poska en Marit Strindlund: in tegenstelling tot (oudere) mannelijke dirigenten zoeken vrouwen dat collectieve proces op, en proberen het beste uit de muziek en het orkest te halen zonder het gebruikelijke rondje vernederingen. Niet de componist in zijn hemd zetten. Niet de muzikant die een noot mist te kijk zetten voor het hele orkest. Geen angstcultuur, geen solo's voor seks. Toch maken ze uitmuntende muziek. Maar de oude cultus is hardnekkig: we blijven mannelijke dirigenten verheerlijken die machtsmisbruik, bullying en excessen belichamen. Want dat 'excentrieke' kenmerkt het 'genie'. (Een woord dat overigens nooit voor vrouwen wordt gebruikt.)

De Thatcher-joker

Ergens is vast een dirigente te vinden die zich net zo misdragen heeft. Zoals Margaret Thatcher. Omdat 'act like a man' ooit de enige weg was om met de jongens te kunnen meespelen. Maar

column

Tinneke Beeckman

Het rationele verlangen naar de betoverde wereld

Het is dan wel winter, maar ik heb zin in een ijsje. Aan ijsjessalons is in de buurt geen gebrek. Dus ik begin te wikkelen: waar is het ijs het lekkerst, maar niet te duur en niet te veraf? Dat ben ik gewend om te doen: keuzes rationaliseren en optimaliseren. Voor zo weinig mogelijk geld zo veel mogelijk waarde krijgen.

Als je rationele beslissingen neemt, verhoog je je geluksgevoel. Dat meende Jeremy Bentham (1748-1832), de invloedrijke pleitbezorger van het utilitarisme. In *The principles of morals and legislation* gaf hij de lezer een utiliteitscalculus mee; een manier om rationele keuzes te bevorderen. Iedere mens leeft onder twee soevereine meesters, aldus Bentham: pijn en genot. Pijn vermindert je geluk, genot vermeerdert het. Je moet dus berekenen of het gevolg van een gedrag minder pijn en meer genot oplevert. Dat doe je door de combinatie van de intensiteit, de duur, de nabijheid en de zekerheid van een ervaring in te schatten. Ook

geld helpt om te oordelen: wat je voor iets wilt betalen, drukt objectief uit wat voor jou het meest waardevolle is, en dat waardevolle kan in termen van pijn en genot worden uitgedrukt. Bentham presenteert de mens als een 'homo economicus', die rationele beslissingen neemt en het eigen belang vooropstelt. Zo handelt de mens ook moreel. Op het politieke vlak wordt 'het grootste geluk voor het grootste aantal mensen', de maatstaf om goede van slechte maatregelen te onderscheiden.

In theorie klinkt dat weloverwogen, maar in de praktijk draait het – voor mij althans – anders uit. Na enige aarzeling kies ik voor het ijsje in de stad. Dat is de beste kwaliteit voor de beste prijs. Hoewel ik de keuze optimaal vind, blijf ik aan de leerszijde denken; ik moet een eind lopen en ik verlies meer tijd. De gedachte aan die nadelen tasten de beleving aan; ze slaan een kloof tussen mijn beoordelende geest en wat de ervaring mij te bieden heeft.

Toen ik klein was, kende ik maar

één ijsje. Het ijs smaakte er fantastisch, de sfeer was er geweldig, het gezelschap ook. Ik ging helemaal op in de stemming, die me innig verbond met de omgeving. Dat is het ijsje dat nog in dromen opduikt. Als ik wakker word, is het nergens te vinden. Hoe meer ik de intense ervaring

Het rationele denkproces belooft meer geluk, maar zet een domper op de beleving

uit het verleden doelbewust opzoek, hoe onbereikbaar dat lijkt te worden. Natuurlijk speelt mee dat ik al veel lekker ijs gegeten heb. Niets is nog nieuw. Maar dat verklaart niet alles. Het rationele denkproces belooft meer geluk, maar zet een domper op de beleving.

Rationalisatie is een typisch

geloven dat macht en seksueel geweld geen gender hebben. ©rr

intussen zijn we geëvolueerd van de Thatchers naar de Ardenrs: vrouwen die een radicaal ander leiderschapsmodel voorstaan. Toch blijven mannen de Thatcher-joker inzetten om te bewijzen dat vrouwen het niet beter zouden doen, en ze die kans dus niet moeten krijgen.

Dat *Thatcheren* is precies wat Field doet: hij neemt een succesvolle vrouw, bekleedt haar met mannelijke eigenschappen en maakt haar vervolgens kapot. Verontrustend, want zoals Alsop zegt: *'It's not really about women conductors, is it? It's about women as leaders in our society. People ask 'Can we trust them? Can they function in that role?'*

Field speelt het slim: hij doet er alles aan om je te laten geloven dat hij de kijker niet wil sturen en de film een canvas is dat uitnodigt tot vrij denken. Terwijl hij je beetje bij beetje, bijna onmerkbaar, kleine leugens voedert, die de subliminale les aannemelijk maken. Dat Cate Blanchett voortreffelijk acteert, maakt het allemaal nog geloofwaardiger. Je zou het bijna geloven, dat macht en (seksueel) geweld geen gender hebben.

Tár is een sterk staaltje *gaslighting* – dat vrouwen het als emanciperend

aanvoelen om als 'dader naar mannelijk model' te mogen worden geportretteerd, is van God los. Field misbruikt de biografie van een bestaande vrouw om een personage te creëren dat hij inzet om, afhankelijk van hoe je kijkt, machtige vrouwen te pathologiseren of mannelijk misbruik te vergoelijken. Hij manipuleert de kijker zo subtiel dat je nauwelijks merkt dat hij precies hetzelfde doet als Lydia Tár: een vrouw(elijk personage) instrumentaliseren en haar dan ongenadig van de klif drijven. Dit is geen generatiekritiek, geen film die nuance zoekt, dit is een verdorven manier om (op de kap van de klassieke muziek) een oeroude, reactionaire boodschap af te leveren: anti-elitair, anti-intellectualistisch, anti-woke, anti-cancelculture, anti-queer en anti-vrouw. *Tár* is een backlash op MeToo, een stuip trekking van een mannelijk systeem dat vrouwen tot elke prijs wil verhinderen de machtsstructuren te hervormen. Vrouw te zijn, en toch macht te hebben. Want hoe je de film ook leest, op meta-niveau blijft de baseline een waarschuwing: iedere vrouw die te dicht bij het vuur van de macht komt, moet boeten.

moderne ervaring, aldus Max Weber in *De wetenschap als roeping*. Ze heeft zich de voorbije eeuwen voltrokken. Ze doordringt de economie (met het kapitalisme), de juridische sfeer, de politieke instellingen en de religie. Met rationalisatie bedoelt Weber niet dat de moderne mens beter begrijpt hoe de wereld in mekaar zit. De wereld is er alleen maar ingewikkelder op geworden. Je hebt bijvoorbeeld geen idee hoeveel industriële processen nodig zijn om je ontbijt te produceren. Een prehistorische jager, daarentegen, wist precies waar zijn eten vandaag kwam, noteert Weber. Rationalisatie is wel een overtuiging, ze slaat op het geloof dat je de wereld kunt doorgronden, als je zou willen.

De wereld wordt niet door mysterieuze, onbekende krachten beziel, hij is kenbaar, berekenbaar. Dat helpt om gelukkig te worden, het streefdoel van de moderne mens, aldus Weber. Daarmee is de wereld onttoverd. Weber beschrijft niet hoe de betoverde ervaring er dan wel uitziet. Wellicht ben je dan ondergedompeld

in een groter geheel, waarvan je vermoedt dat het door onkenbare, onbeheersbare krachten wordt gedreven. Ook het sacrale deel maakt er deel van uit: bewonderenswaardig en afschrikwekkend. Het is een wereld waarin voorwerpen bijzonder zijn op een manier die niet te imiteren of te herproduceren valt. De wereld omvat je, maar je bent er niet het centrum van.

Die betoverde wereld mag verdwenen zijn, het verlangen ernaar is niet weg. Veel sectoren verdienen een aardige cent met de belofte van magische ervaringen. Op een winkelruit las ik onlangs dat je binnen 'de kunst van *souful living*' kon kopen. Die kunst zit in een assortiment aan geuren, die naar rituelen verwijzen. Rituelen die allang verdwenen zijn. Ik hoefde niet eens te overwegen of die goederen me enig plezier konden doen en liep rustig door.

Tinneke Beekman is filosofe en schrijfster. Haar column verschijnt tweewekelijks op donderdag.

De Oost-Europese stem klinkt luid, nu ook uit Praag

DIPLOMATIE De Oost-Europese lidstaten duwen de EU een meer anti-Russische, havikachtige richting uit, schrijft Luuk van Middelaar.

Sinds de Russische inval in Oekraïne klinken de stemmen van Oost-Europeaanen dwingend in de EU en de Navo. Vooral Polen en de Baltische landen voelen zich door Poetins agressie in het gelijk gesteld. Zij waarschuwen al lang tegen Russische agressie. Zij wezen al vroeg op het nabeve Duitse energiebeleid. Zij wilden Oekraïne al veel eerder in de familie halen.

Tot 24 februari kon dat in West-Europa worden afgedaan als emotionele Rusland-obsessie. Nu niet meer. De invasie liet Berlijn en Parijs een moment 'sprakeloos en bevroren', aldus een Duitse defensieanalist in *The New York Times*. Midden- en Oost-Europa won aan politiek en moreel spreekrecht. Met concrete gevolgen.

Kijk maar naar de episode rond de Duitse leveringen van tanks aan Kiev, waartoe Olaf Scholz vorige week na lang aarzelen besloot. Het ging veel over zijn een-tweetje met Joe Biden: de Amerikaanse president zegde gelijktijdig Abrams-tanks toe, zodat Duitsland met de Leopard-zending niet alleen stond. Maar het was de Poolse premier Mateusz Morawiecki die Scholz' besluit afdwong; hij dreigde de Poolse Leopards sowieso naar het front te sturen, desnoods zonder de exportvergunning vanuit Berlijn. Hoog spel, dat de Pool won.

De dwingende Oost-Europese toon doet nog meer evenwichten verschuiven. Sancties tegen Rusland: meer, sneller. Toetreding van Oekraïne tot de EU: sneller, eenvoudiger. Op dat laatste thema loopt de spanning tussen west en oost op. Terwijl de Franse president Emmanuel Macron vorig jaar stelde dat het toetredingsproces mogelijk decennia kon duren, denkt Oekraïne zelf, aangespoord door Polen en andere burens, eerder aan 2026. Tijdens hun ontmoeting met de Oekraïense regering, komende vrijdag, zullen Raadsvoorzitter Charles Michel en Commissievoorzitter Ursula von der Leyen een flinke dobber hebben aan het temperen van de verwachtingen.

Ontsnapping aan Moskou

De Oost-Europese samenlevingen, tot 1989 blootgesteld aan dictatuur en armoede, zijn wellicht harder en cynischer dan de West-Europese. Minder verbaasd over ruwe schokken, minder ontdaan over verloren liberale illusies. En tegelijk onverzettelijk, want in het lot van Oekraïne zien ze hun eigen historie en ontsnapping aan het juk van Moskou terug.

Bepaalt Polen ineens alles in de EU? Nee, op de agenda staat meer dan Rusland, oorlog en defensie. Interne markt, euro, industrie, migratie – op die domeinen telt in Brussel, Straatsburg en Frankfurt ieders economisch en demografisch gewicht. En dat ligt onverminderd in het westen en zuiden van het continent. Duitsland, Frankrijk, Italië en Spanje hebben samen ruim 250 miljoen inwoners, pas na die vier volgen Polen (38 miljoen) en Roemenië (19 miljoen).

In internationale media raakt die verhouding soms zoek. Journalisten serveren graag pittige anti-Russische quotes, van de Estse premier Kaja Kallas ('Stop met Poetin te bellen') of de Litouwse minister van Buitenlandse

Zaken Gabrielius Landsbergis ('We zijn veel te bang voor een Russische nederlaag'). Die trekken de aandacht. Maar media-invloed vertaalt zich niet één op één in macht binnenskamers. Vraag maar aan de charismatische Griekse minister van Financiën Yanis Varoufakis, die tijdens de eurocrisis van 2015 de mediaslag won, maar het diplomatieke pleit verloor.

Loos zijn de woorden zekerniet. De Unie is een debatgemeenschap, waarin beelden en verhalen – op straat, in de media, in parlementen – besluiten aanjagen. Daar spelen Morawiecki, Kallas en Landsbergis op in.

Bij dat Oost-Europese strijdkoord voegt zich nu een stem uit Tsjechië. Vrijdag won oud-generaal Petr Pavel (61) de presidentsverkiezingen. De nette conservatief boekte een afgetekende overwinning op populist en oud-premier Andrej Babis. Met 70 procent was de kiezersopkomst hoog, voor wat soms als een louter 'symbolisch' ambt wordt gezien.

De Tsjechische kiezers willen om te beginnen eerherstel voor het ambt van president. De bewoner van de Praagse Burcht is het gezicht van de natie. Milosz Zeman, president sinds 2013, verloor alle krediet vanwege schandalen, een losse tong en innige banden met Rusland en China. Zoverkwanselde hij het presidentiële gezag opgebouwd door Vaclav Havel, de liberale oud-dissident en mondiale rockster van de Fluwelen Revolutie, en behouden onder Vaclav Klaus – een eigengereide en anti-Europese neoliberale hardliner, maar om zijn intellect kon niemand heen.

De Poolse premier dreigde zijn Leopards sowieso naar Oekraïne te sturen, desnoods zonder vergunning vanuit Berlijn. Hoog spel, dat de Pool won

Daarnaast kiezen de Tsjechen met Pavel eenduidig een pro-westerse en pro-Oekraïense koers. In een verrassingsbezoek aan Praag toonde de Slovaakse presidentie Zuzana Caputova zich 'zeer blij dat onze regio en Europa een staatshoofd krijgen dat democratische waarden respecteert'.

Mooi, maar dat waardenvertoog in Midden- en Oost-Europa komt met een sterk pro-Amerikaanse koers, op het havikachtige af. Maandag gaf Pavel een voorproefje: als eerste verkozen politieke leider in de EU sinds lang belde hij met de president van Taiwan – schending van een Chinees diplomatiek taboe. Zelfs een bezoek aan Taiwan sloot hij niet uit. Er wordt gevreesd voor economische represailles tegen Tsjechië, zoals China in 2021 instelde tegen Litouwen.

Zo trekt de Europese oostwaartse beweging vanwege de Russische oorlog het gesprek ook in één moeite dicht naar de Navo en de VS.

Luuk van Middelaar
Filosoof en historicus